

ніславова через Бучач переїздить до звільненого вже від большевиків Кам'янця на Поділля і тут прем'єр Мартос з чисто особистих мотивів вирішив, що найшов вже час помститись і навіть заарештував Мих. Івановича та посадив до кам'янецької в'язниці без пред'явлення якихнебудь обвинувачень. Мих. Ів. просидів невинно у тюрмі коло 2 місяців, був випущений і захорів на тиф. Після цього Головний Отаман хотів надати Мих. Ів. вищу — контр-адміральську рангу, але стрінувся зі спротивом самого Мих. Ів., який не захотів перескакувати через ранги; тоді був заготовлений наказ по М. В. про підвищення Мих. Ів. в слідуочу рангу за відміну по службі в капітани II ранги зі старшинством з 25 грудня 1918 р., але Мих. Ів. так категорично поставився і проти цього, що цей наказ не побачив світу.

На цей-же час відноситься і поновлення добрих відносин Мих. Івановича з галицькими державними мужами і діячами, які перебували в Кам'янці тоді (літо-осінь 1919 р.), як рівнож зазнайомлення з архикнязем Василем Вишиваним.

Потім Мих. Ів. відїздить на фронт, а в один з приїздів з фронту наказом по М. В. ч. 346 від 10 жовтня

1919 р. Мих. Ів. одержує призначення Начальника Морського Генерального Штабу з залишенням за ним керування дивізією Морської піхоти.

Врешті наказом Директорії УНР. з травня 1920 р. по Міністерству Внутрішніх Справ, підписаним Головним Отаманом С. В. Петлюрою і в. об. Голови Ради Міністрів О. М. Левицьким, Мих. Іванович був призначений Міністром Внутрішніх Справ і знову взявся енергійно за вищу керовничо-державну працю.

Опинившись після 20 листопада 1920 р. на еміграції Мих. Іванович перебуває в Тарнові, але повний, як завжди, кипучої енергії, він не може витримати без активної праці. Мих. Іванович іде на Україну на повстання проти большевиків наприкінці жовтня 1921 року в складі Штабу Командування Повстанчих Військ Отамана Тютюнника. Доля хотіла, щоб він загинув героїською смертю на Київщині в селі Малі Миньки 17 листопада 1921 р. в бою з большевицькою кіннотою. Вистрілювши всі набої зі свого самопалу системою Кольта (який він мав ще з флоту) Михайло Іванович Білінський, щоб не попасти живим у полон, останнім стрілом позбавив себе життя. Пізніше його похоронили селяни.

Українська історіографія за останнє десятиліття (1921-1930)

I. Осередки й видавництва

Написав: *Микола Андрусак*

Українська історіографія у 1921-1930 рр. розвивалася в кількох осередках: у Львові, Києві, Харкові, Ніжині, Вінниці, Кам'янці Подільській, Одесі, Полтаві, Дніпропетровському (кол. Катеринославі) й Ужгороді та на еміграції (Відень, Прага, Берлін, Варшава і Париж).

У Львові має українська історіографія від давна пристановище в „Наук. Т-ві ім. Шевченка“, зокрема в його Історично-філософській Секції. Остання оповіщує свої праці й матеріали передовсім у „Записках НТШ“, що від 1924 р. містять в собі по черзі праці історично-філософської, та фільологічної секцій НТШ. У 1921-30 рр. вийшло 22 томи „Записок НТШ“ (тт. 131-150 та 99 і 100), з яких 10 томів містять виключно історичні праці, 2 тт. складаються з праць обох секцій, останні 10 містять праці фільологічної секції, які також займаються подекуди історією України. Крім того вийшли 1 том „Збірника Іст.-філос. Секції НТШ“ (15) та томи 19-22 „Збірника фільологічної Секції НТШ“. Крім того видала „Іст.-філос. Секція НТШ.“ в останнім десятилітті 3 томи „Українсько-руського Архива“ (11, 12 і 15).

У 1924-25 рр. виходив спершу накладом Книгарні НТШ, опісля накладом Бібліотеки й Музею місячник присвячений історії й культурі п. з. „Стара Україна“. Метою часопису було розбуджувати історичну свідомість серед народу, що й досягав він добірними статтями з минушини. Нажаль з причин незалежних від редактора І. Кривецького, журнал перестав ви-

ходити, хоч редакція й співробітники працювали даром і видавання часопису виплачувалося.

З видань Наук. Т-ва ім. Шевченка, присвячених дослідям помічних наук до історії слід згадати 3 випуски IV-го тому „Студій з поля суспільних наук і статистики“, виданих Статистичною Комісією НТШ, 3 числа „Збірника Правничої Комісії при Іст.-філософській Секції НТШ“, 2 випуски „Матеріалів до української бібліографії“ (вип. 2-ий IV-го та 1-ий V-ого), виданих Бібліографічною Комісією НТШ, та 1 частина XXI-XXII тому „Матеріалів до етнології й антроплогії“, виданих Етнографічною Комісією НТШ.

Завдяки передачі львівської Ставропигії австрійським урядом українському громадянству були спроби з боку наших наукових кругів видавати науковий історичний „Збірник Львівської Ставропигії“; однак вийшов тільки в 1921 р. 1 том під редакцією К. Студинського. Дальше видання цього „Збірника“ було унеможливлене через віддання польським урядом цієї установи назад москвофілам; москвофіли видають „Временник — Научно-літературні записки львовського Ставропигіона“, де є поміщені в значній мірі історичні статті.

Історичні розвідки з обсягу минулого української церкви появляються часом у видаваній „Укр. Богословським Наук. Т-вом“ від 1923 р. „Богословія“. Від 1924 р. розпочав Чин св. Василя Великого в Жовкві видавати „Записки ЧСВВ“, присвячені виключно працям та матеріалам з історії укр. церкви.

Досі вийшло 3 томи (по 4 випуски) цього видавництва; важніші друковані праці появляються й окремими відбитками в „Бібліотеці Записок“.

Крім того історичні статті появляються в різних українських літературно-наукових, літературних, фахових, політичних журналах і часописах. Більші науково-популярні історичні нариси появляються від часу до часу накладом львівських та кравчих видавництв, як от видання Т-ва „Просвіта“, фонду „Учітеся, брати мої“ й інші. Для історії останніх визвольних змагань заслужилося основане в 1923 р. Видавництво „Червона Калина“, що видало низку споминів окремими книжками та видаванім у щорічно „Календарі-Альманасі“ (від 1923 р.) та в місячнику „Літопис Червоної Калини“ (від 1929 р.)

У 1929 р. були ще у Львові спроби популярного історично-краєзнавчого видавництва „Наш Рідний Край“ (5 випусків).

Головним осередком української історіографії в останім десятилітті був без сумніву Київ. Тут українська історіографія мала пристановище в основаній 1918 р. Українській Академії Наук, що майже до кінця минулого десятиліття складалася з 3-х головних відділів (історично-філологічного, фізично-математичного та соціальних наук) та цілого ряду спеціальних наукових організацій згл. установ: комісій, секцій, комітетів, інститутів, лабораторій, бібліотек, музеїв і т. п.

Дослідами над минулим України кермував тут Мих. Грушевський, як керманіч київської Дослідної Катедри й голова Історичної Секції при Укр. Академії Наук. Науково-дослідна Катедра Історії України випустила 3 томи своїх „Студій з історії України“. Органом Історичної Секції був відновлений у 1924 р. М. Грушевським науковий спершу тримісячник, опісля двомісячник українознавства: „Україна“.

„Україна“, якої в 1924-30 рр. (її видавання припинено після випуску 43 ч. числа за вересень 1930 р.) появилосся 36 книжок, поміщувала короткі розвідки, матеріали з громадського й літературного життя України в XIX-XX ст., бібліографічні огляди й рецензії та хроніку наукового руху. Крім „України“ видавала Історична Секція ВУАН свої „Записки“ як продовження „Записок“ колишнього „Українського Наукового Т-ва“ у Києві. На ці „Записки“ яких вийшло 16 томів (XIX-XXXII, XXXVI і XXXVIII) зложилися „Наукові Збірники Істор. Секції ВУАН“ за 1924-9 рр., збірки студій: „Київ та його околиця в історії і пам'ятках“ (т. XXII) і „Чернігів і Північне Лівобережжя (Огляди, розвідки, матеріали)“ (XXIII), 6 книг матеріалів з громадського й літературного життя України XIX і початків XX ст. п. з. „За сто літ“ (тт. 24, 25, 29-31 і 38), „Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова“ (т. 27) та збірка розвідок і заміток І. Джиджори про „Україну в першій половині XVIII в.“ (т. 36). Крім того історичні праці містять у великій кількості видання Історично-філологічного Відділу УАН, присвячені дослідам української історії, письменства й мови. Сюди належать „Записки Іст.-філ. Відділу УАН“, яких у 1921-30 рр. появилосся 24 (II-XXV) томи, та 105 томів „Збірника Істор.-Філол. Відділу У. А. Н.“ (деякі томи „Збірника“ в кількох випусках).

Серед тих „Збірників Іст.-філол. Відділу УАН“ були видання спеціальних дослідних інституцій при УАН. Крім вже згаданих „Збірників“ Історичної

Секції належать сюди видання Археографічної Комісії УАН („Пам'ятки українського письменства“ (т. I) „Український Археографічний Збірник“ (т. I-III) та „Український Архів“ (I т.). Дослідам примітивної культури та її пережитків на Україні є присвячений науковий щорічник спершу Культурно-історичної Комісії, опісля Кабінету Примітивної Культури при Науково-дослідній Катедрі Історії України. (3 річники 1926-8 по 3 випуски). Комісія для складання Історично-Географічного Словника України видала 3 томи „Історично-Географічного Збірника“. „Матеріали для культурної й громадської історії Західньої України 2 видала Комісія Західньої України.“ збірники праць, присвячених декабристам на Україні, видала Комісія для дослідів громадянських течій на Україні. 2 „Збірники праць“ разом з матеріалами до історії Жидів на Україні видала Жидівська Історично-Археографічна Комісія. Туркологічна Комісія видала між іншими важний для історії України том „Студій з Криму“. З видань інших комісій слід згадати I том „Українських народних дум“, виданих Комісією Історичної Пісенности при Іст. Секції УАН та „Історію укр. орнаменту“, видану Відділом Мистецтва при Всеукр. Археологічним Комітеті УАН, збірку про „Дніпровських лодманів“ зладжену „Етнографічною Комісією“ (т. 91) та вкінці „Річник Українського Театрального Музею“ (т. 104).

Вартість для історичних дослідів мають збірники, видані Постійною Комісією Історії української мови („Українські Грамоти“ т. I), Комісією давнього українського письменства („Пам'ятки мови та письменства давньої України“, 3 тт. та „Праці Комісії давнього укр. письменства“ т. I), Комісією для видання пам'яток новітнього українського письменства (Листування й щоденник Шевченка), Комісією на уложення історичного словника українського язика („Історичний Словник укр. язика“ т. I), та вкінці Бібліографічної Комісії („Укр. Бібліографія“ вип. I).

З інших томів „Збірника І.-Ф. В. У. А. Н.“ Слід відмітити „Ювілейні збірники“ на пошану істориків-академиків Д. Багалія і М. Грушевського, „Нарис укр. історіографії“ (2 вип.) та „Нарис історії України“ (т. I) Д. Багалія, „Волзький шлях та стародавні Руси“ П. Смирнова, „Українська драма“ В. Резанова, (5 вип.), „Історія книжної справи на Україні“ та „Стара вища освіта в київській Україні“ Ф. Титова, „Історія укр. літератури“ (тт. IV-V) М. Грушевського, „Матеріали для біографії В. Б. Антоновича“, зібрані Д. Багалієм та „Україна в російському письменстві“ (т. I.) В. Сиповського. В 1928-29 рр. вийшло також 2 випуски „Наукового Збірника Ленінградського Т-ва дослідників укр. історії, письменства та мови“.

Матеріал для історика знайдеться також і в 9-и книжках „Етнографічного Вісника“, виданого Етнографічною Комісією.

Діяльну участь в історичній роботі брав і III-ій Соціально-Економічний Відділ УАН. Низку цінних розвідок маємо в „Записках Соц.-Екон. Відділу У. А. Н.“ (7 тт.) та в „Збірниках Соціально-Економічного Відділу У. А. Н.“ 1-30 і 33-34 тт.)

Серед останніх слід відмітити „Праці Комісії для виучування західньо-руського та вкраїнського права“ (вип. I-VI і VIII), „Праці комісії для виучування звичаєвого права України“ (3 вип.), „Праці Семінару для виучування народнього господарства України“ (3 вип.), „Праці Демографічного Інституту“ (т.т. I і

IV-VIII). Праці Комісії для вивчення фінансових справ“ (вип. 1-5).

Хоч свою наукову працю вела Українська Академія Наук серед дуже несприятливих обставин, все-таки її наукові здобутки для українознавства взагалі а української історіографії зокрема — великі. Нажаль, при кінці останнього десятиліття обставини погіршилися так, що унеможливили всяку наукову роботу для української науки.

Вже від 1928 р. більшовицький уряд почав „реорганізувати“ ВУАН. Від того часу до кінця десятиліття скасовано цілий ряд академічних наукових організацій, що займалися передовсім студіями українознавства (нпр. Історично-філологічний Відділ УАН, Науково-дослідчу Катедру історії України та Історичну Секцію при УАН, під керівництвом М. Грушевського, припинюючи всі його історичні видавництва, між іншими двомісячник „Україну“), а створено зовсім ненаукові агітаційні організації (нпр. катедра марксизму-ленінізму, комісія для дослідження релігійної ідеології себто для боротьби з релігією й ін.). Рівночасно з тим більшовики унеможливили працю в Українській Академії Наук цілому ряду відомих українських старших і молодших учених (як М. Грушевський, С. Єфремов, М. Слабченко, К. Мельник-Антоновичева, В. Гандов, О. Гермайзко, Г. Голоскевич й інші), а за те ввели до Академії цілий ряд своїх агітаторів (як М. Скрипник, О. Шліхтер, М. Яворський, В. Юринець й інші). В яких умовах опинилася тепер УАН, про це інформує нас брошура А. Я. Артемського: „Що таке Всеукраїнська Академія Наук (ВУАН)“, що появилася її накладом у Києві 1931 р., та останні числа „Вістей ВУАН“ (ч. ч. 1-6 за 1931 р.) З партійною заїстію нападає Артемський не тільки на справжні світила української науки А. Кримського, С. Єфремова, М. Грушевського і К. Воблого за їхнє становище в обороні науковости й аполітичності в роботі Академії, але також закидує „мартсистському історикові“ М. Яворському, що він „замаскував своє антирадянське минуле і провадив антипролетарську лінію в своїй науковій праці.“ Зразком більшовицької критики наукових дослідів історії України є рецензія Ф. Ястребова в „Прапорі Марксизму“ (ч. 1 за 1930 р. ст. 133-148) на першу половину IX тому „Історії України“ М. Грушевського (кінчить її висновком: „Тому девятого перша половина — ворожа нам книга!“) та передмова С. Гуревича до „Нарисів з історії капіталізму на Україні“ (Вип. I) О. Оглобіна (Харків-Київ 1931).

„Реформуючи“ УАН уряд перепровадив з початком 1930 р. злуку першого історично-філологічного і третього соціально-економічного відділів в один II-й Соціально-економічний й історичний Відділ УАН. (Перший Природничо-технічний Відділ є бувший 2-ий Фізично-математичний). В звязку з цією „реформою“ обмежено працю й видання Академії з обсягу українознавства. Тому вже в 1930 р. появилася тільки 3 томи історичних видань Академії. „Київські збірники історії й археології, побуту й мистецтва“ (т. I), видані Академічною Комісією історії Києва, появилася вже в 1931 р. (цей рік зазначений на обкладинці), одначе є ще зредаговані усуненим тепер поза межі України М. Грушевським. Поза тим видали по одному томуви комісії: Історично-географічна та українського письменства доби феудалізму та торговельного капіталізму (IV-ий том „Памяток мови та пи-

сьменства давньої України“). Ось який скромний епілог праці Української Академії Наук в ділянці української історіографії з кінцем десятиліття. Обмеження праці УАН в ділянці українознавства до мінімуму вкладає обовязок на „Наукове Т-во ім. Шевченка“ у Львові переняти знов провід у наукових дослідах з цього обсягу й репрезентувати українську науку взагалі. З хвилиною ж „реорганізації“ й чистки УАН радянським урядом Київ перестав бути справжнім головним осередком української науки взагалі, а історіографії зокрема, яким був безперечно до часу більшовицької нагинки на українських членів УАН (Процес „СВУ“).

Окрему працю веде Всенародня Бібліотека України при УАН, що видала 4 книги „Журналу бібліотекознавства та бібліографії“, який являється помічним підручником для історичних дослідів. Подібну місію виконує й Український Науково-дослідчий Інститут Книгознавства виданням 4-х томів своїх „Трудів“ та 7-ох історично-бібліографічних праць окремо.

Участь в історичній роботі взяла також Секція для української історії при Марксистській Дослідній Катедрі у Києві під проводом О. Гермайзого. А історичні розвідки появлялися також в „Записках Київського Інституту Народньої Освіти“, яких досі появилася 4 томи.

Розвідки з обсягу економічної історії находяться в „Наукових Записках Київського Інституту Народнього Господарства“ (9 т. т.) в більшості з недавнього минулого. Матеріал до історії господарства з останнього часу містять „Записки Київського Сільсько-господарського Інституту“ (4 т. т.).

Осередком української історіографії на Радянській Україні по Києву є Харків. Тут історіографічну працю в останньому десятилітті вела передовсім Науково-дослідча катедра історії України (чи пак історії української культури — як перезвано її при кінці десятиліття) під проводом покійного вже Д. Багалія. Досі появилася 10 томів її „Наукових Збірників“ (томи 1-7 називаються також „Науковими Записками“), серед яких є 2 випуски „Бібліографічного Збірника“. Розвідки з обсягу української історії містять також „Наукові Записки Науково-дослідчої Катедри історії європейської культури“ (3 тт.).

Дещо з історичних праць видало й „Державне Видавництво України“, серед них 9-ий том „Історії України“ М. Грушевського та 1-ий том „Нарисів з історії України“ М. Петровського.

Українське Центральне Архівне Управління у Харкові видало 15 книжок „Архівної Справи“ з цікавими статтями з обсягу архівознавства.

Праці у наведених харківських наукових видавництвах є здебільшого суто наукові. Не такі вже є публікації Катедри для української історії при Інституті Марксизму-ленінізму з М. Яворським на чолі, т. зв. „Іспарту“ (історії комуністичної партії (більшовиків) України) та Видавництва „Українського Т-ва Політкаторжан і засланив“. Їхні періодичні видання „Прапор Марксизму“ (орган І. М.-Л.), „Літопис Революції“ (орган „Іспарту“) та окремі розвідки й матеріали з революційного руху на Україні є все з партійною закраскою. Одначе науковий дослідник найновішої історії України не може ігнорувати й тих матеріалів, тільки мусить заналізувати їх вкупі з матеріалами, що походять від противних більшовизмові кругів.

(Далі буде).